

Vladimir Skračić
Zadar

TOPONOMASTIČKA GRAĐA DUGOG OTOKA

UDK 800.87.801.82

Rad primljen za tisak 9.4.1998.

Čakavska rič, Split, 1998, br. 1

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Joško Božanić, Vojmir Vinja

Suvremeni toponomastički korpus Dugog otoka slabo je poznat. Izuzmu li se prilozi Petra Skoka i izolirani pokušaji etimološke interpretacije likova pojedinih toponima, može se bez bojazni ustvrditi da on do danas nije bio sustavno istraživano.

U ovom prilogu autor pokušava, na temelju cjelokupne popisane građe *in situ* i prema načelima suverenih toponomastičkih istraživanja, dati sumarni prikaz stanja sadašnje dugootočke toponimije. Ovaj prikaz, zbog svoje kratkoće, ne zahvaća sve razine analize, niti respektira sva metodološka načela toponomastičke prezentacije. Izostavljeni su veliki dijelovi korpusa, numerička identifikacija, kartografska prezentacija i kazala. On prema tome predstavlja samo pogled na toponomastičku građu, a ne njezin popis, opis i cjelovitu prezentaciju.

Zbog toga je izvršen izbor toponimijskih jedinica koje su uzete u obradu. Napravljen je tako da uzima u obzir one elemente prikaza koji su i u dosadašnjim toponomastičkim radovima najpristupačniji čitatelju, a to su *referenti* (stvarni objekti u prirodi, sistematizirani po načelu zemljopisne rasprostranjenosti) i *toponimski likovi* koji identificiraju te referente. Prikazani su referenti podmorja, obalne crte, otočnog kopna i artefakta. Od jezičnih činjenica, zatečenih u toponimskim likovima, sumarno je prikazan slijed jezičnih nadslojavanja i utjecaja.

Da bi ovaj pogled bio što koherentniji u uvodnome dijelu dani su osnovni podaci o Dugom otoku. Oni se odnose na zemljopisne značajke Otoka, na naselja, njihov smještaj i imena njihovih stanovnika, te na distribuciju toponimijske građe s obzirom na povijest naseljavanja Otoka. Bilo je prijeko potrebno to učiniti da se vidi postoji li korespondencija između jezičnih i nejezičnih činjenica. Ta se korespondencija pokazala evidentnom činjenicom.

1. UVOD

1.1. Ovaj je prilog rezultat toponomastičkih istraživanja provedenih za potrebe jednog opsežnijeg rada.¹ Ovdje su uzeta u obzir samo ona istraživanja koja se odnose na Dugi otok, a izvršena su na sljedećim točkama: Veli Rat, Verona, Polje, Soline, Božava, Dragove, Brbinj, Savar, Luka, Žman, Zaglav i Sale. Podaci koji se nalaze u prilogu prikupljeni su anketiranjem lokalnih govornika. U anketama je sudjelovao 31 ispitanik, od čega 6 žena. Sve su provedene *in situ*. Cjelokupna popisana građa iznosi oko 1800 jedinica.²

1.2. Svaki toponomastički korpus uvjetovan je dvjema činjenicama: izgledom i namjenom referenata³ (*realia*) i potrebom govornika, korisnika prostora, da dotični referent jezičnim sredstvima označi, definira i identificira u prostoru, da njegovu različitost na planu sadržaja iskaže različitošću na planu izraza. Ovo je univerzalni jezični postupak pa tako i toponomastički. To znači da imenovatelji posežu za svojim jezičnim iskustvom, za već postojećim i poznatim jezičnim sredstvima, na svim jezičnim razinama od prozodijske do leksičke. S te strane promatran, toponomastički se sustav Dugog otoka ni po čemu ne razlikuje od drugih sličnih sustava, pa ni toponomastičkog sustava u cjelini. Leksičke jedinice zasvjedočene u toponimskim likovima nisu drugo doli postojeći leksemi dotičnog idioma uzeti u trenutku imenovanja. U kojoj ih mjeri danas prepoznajemo kao apelative, geografske termine ili pak »čiste« toponime, utvrdila bi potanja sociolingvistička i povijesna analiza.

2. OPĆI PODACI O DUGOM OTOKU

2.1. *Zemljopisne značajke*

Dugi otok je površinom najveći (114,44 km²), najrazvedeniji (170,7 km obale s koeficijentom razvedenosti 4,5) i, razumije se, najduži otok pučinskoga dijela zadarskog arhipelaga. Na njemu je i najviše naselja – deset, a sva su smještena sa sjeveroistočne strane otoka. Na njegovu sjeverozapadnome i jugoistočnom kraju nalaze se dvije izrazito velike uvale (*Velárska Vála* i *Telâšćica*). U tim je zonama otok najširi i najplodniji, s velikim brojem kraških polja, posebice u jugoistočnom

¹ Riječ je o knjizi *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*, Književni krug Split, Matica hrvatska – ogranak Zadar, Split, 1996. Sam rad je još prije objavljivanja knjige bio pripremljen za *Zbornik o Dugom otoku*, koji je trebao objediniti radove sa simpozija održanog 1987. na istu temu. Kako se to nažalost do danas nije dogodilo, rad je u nešto izmijenjenom obliku ponuđen uredništvu *Čakavske riči*.

² Analitički prikaz građe, indeksi i toponomastičke karte, koji se odnose na Dugi otok nalaze se u spomenutoj knjizi. Također i brojni drugi podaci kulturno-povijesnog karaktera. Zato se ovdje nećemo na njih osvrnati.

³ Radi lakšeg praćenja izlaganja potrebno je kazati da toponim uzimamo kao i svaki jezični znak u jedinstvu izraza (toponimski lik) i sadržaja (referent). Sâm sadržaj toponima – referent raščlanjuje se dalje na svoju supstanciju (*realia*, stvarnost, zemljopisni objekt) i svoju formu (konceptualizaciju – motivacijski i denominacijski postupak). Isto je tako izraz (toponimski lik) raščlanjen na svoju supstanciju (fonetika) i svoju formu (fonološke postavke i »gramatika«).

dijelu. Gospodarska i administrativna zona utjecaja Dugog otoka pretače se na akvatorij i susjedne otoke, a djelomično i na Kornate.

Dugom otoku i Dugootočanima pripada administrativno i prirodno veliki broj nenastanjenih otočića. To su: *Barščâk/Başćâk/Božâvski Škôlj*,⁴ *Bûrnji Škôlj/Fînkîn Škôlj*, *Dônji Škôlj*, *Fafarîkulac*, *Fîljov Škôljîć/Fîžulov Škôlj*, *Galijôla/Trpeñna*, *Gârmenjak Mâli*, *Gârmenjak Vèli*, *Korotân*, *Krknâta*, *Lavdâra*, *Lûški Škôlj*, *Magârçić/Velârski Škôlj*, *Mâla Lavdâra*, *Mêžanj*, *Miškova Šikica*, *Mrtenjâk*, *Mrtovnjâk*, *Planâtak/Tomâsov Škôlj*, *Pohljib*, *Sika*, *Škôlj*, *Škôlj/Kobiljak/Barîćevac*, *Škôljac*, *Taljurić*, *Taŕišnjâk*, *Tukôščâk*, *Učîćeva Šikica* i *Vâka*.

Osim toga Dugootočani su vlasnici stanovitog dijela posjeda na otoku Kornatu, na lokalitetima *Sûha Pûnta* i *Stativâl* (Zaglavci), te *Tarâc* i *Trîûša* (Saljani).

Otoke *Kafînu*, *Glamôç*, *Gôrnu Âbu*, *Dônju Âbu*, *Brôskvenjak*, *Dragunârîcu*, *Sestrîce* i još neke manje na krajnjem jugoistoku, koji katastarski i administrativno pripadaju Dugom otoku i Dugootočanima, autori obično svrstavaju u Kornatski arhipelag, pa su u jednom drugom radu i prikazani unutar te skupine.⁵

2.2. Naselja s pripadajućim etnicima i kteticima

Upada u oči, kada je riječ o najvećem otoku zadarskog arhipelaga, da se na njemu nije razvilo gradsko naselje, dok su gradovi postojali ili još postoje na drugim jadranskim otocima iste pa i manje površine. Sale su dugi niz stoljeća parcijalno obnašale tu funkciju. No kako se nisu konstituirale u antici, ni one, ni bilo koje drugo naselje nisu uspjele nametnuti svoje ime čitavom otoku, što je gotovo pravilo na ostalim jadranskim otocima. Zašto je tome tako, morat će odgovor dati povijesna istraživanja.⁶

Idući od sjeverozapada prema jugoistoku, na Dugom otoku su ova naselja: *Vèli Rât* (sa zaseocima *Verôna* i *Pòlje*), *Sofîne*, *Božâva*, *Drâgove*, *Brbînj*, *Sâvar*, *Lûka*, *Žmân*, *Zâglav* i *Sâle*. Pripadajući etnici (nazivi za stanovnike) i ktetici (pridjevi izvedeni iz imena naselja) su ovi: *Velârçani(n)*, *Velârçane*, *Velârka*, *Velârke*; velârski,-a,-o. *Verûnjani(n)*, *Verûnjane*, *Verûnka*, *Verûnke*; verûnski,-a,-o. (Uz *Verônu* je u uporabi *Verunić*. Iz ove se osnove, međutim, ne izvodi ni etnik ni ktetik.) *Pòljani(n)*, *Pòljane*, *Pòljanka*, *Pòljanke*; pòljanski,-a,-o. *Sòlinjani(n)*, *Sòlinjane*, *Sòlinka*, *Sòlinke*; sòlinski,-a,-o. *Božâvljani(n)*, *Božâvljane*, *Božâvka*,

⁴ Znak / između dvaju imena bez razmaka označava dva različita lika za jedan te isti referent (dva različita imena za jedan te isti otok). U konkretnom slučaju riječ je samo o jednom otoku, koji stanovnici različitih naselja nazivaju različito, a ne o tri različita otoka. Varijantna imena su inače dosta česta u dugootočkoj toponimiji. Glavni razlog tog pojavi je postojanje više toponomastičkih ishodišta iz kojih dolaze imena za iste referente. Drugi, možda isto toliko važan je općijezičnog karaktera: većem broju različitih imena podložni su manji ili manje važni referenti.

⁵ V. Skračić, 1987, »Toponimija Kornatskog otočja«, *Onomastica jugoslavica*, XII, Zagreb, sektori Ia i Ib (str. 39-45), te sektori IIa i IIb (str. 78-85).

⁶ Danas prevladava mišljenje da je tome razlog razmrmljenost arhipelaga, s jedne strane, i postojanje važnog i moćnog grada na obali. Ono što vrijedi za zadarsko, vrijedi *mutatis mutandis* i za šibenske i dubrovačke otoke. Zaista, sve tri skupine imaju na kopnu moćne gradove.

Božavke; božavski,-a,-o. *Drâgovac*, *Drâgovci*, *Drâgovka*, *Drâgovke*; drâgovski,-a,-o. *Brbînjac*, *Brbînjci*, *Brbînjke*; brbînjski,-a,-o. *Sâvrani(n)*, *Sâvrane*, *Sâvarka*, *Sâvarke*; sâvarski,-a,-o. *Lûčani(n)*, *Lûčane*, *Lâška*, *Lûške*; lûški,-a,-o, *Žmânac*, *Žmânci*, *Žmânka*, *Žmânke*; žmânski,-a,-o. *Zâglavac*, *Zâglavci*, *Zâglavka*, *Zâglavke*; zâglavski. *Sâljeni(n)*, *SâlJane*, *SâlJka*, *SâlJke*; sâljski,-a,-o. *Sêlo* (u Salima): *Sêljani(n)*, *Sêljane*, *Sêljanka*, *Sêljanke*; sêljanski,-a,-o. *Pôrat* (u Salima): *Portulâni(n)*, *Portulâne*, *Portulânka*, *Portulânke*; portulânski,-a,-o.⁷

2.3. Ime, etnik i ktetik

Nema ni jednoga jezičnog oblika iz antičkog razdoblja za koji bi se utemeljeno moglo pretpostaviti da se odnosi na Dugi otok. Prvim spomenom treba dakle smatrati Porfirogenetov *Pyzukh*, koji oblik nedvojbeno, s obzirom na kontekst u kojemu se navodi, predstavlja otok a ne naselje.⁸ Ime je do danas očuvano u formama: *Ćuh*, *Ćušćica*, *Ćuška Duboka*.⁹ *Insula Magna* (čest oblik) i *Insula Maiori* (iznimno rijedak) iz kasnosrednjovjekovnih arhivskih potvrda (XIII, XIV. i XV. st.) očito se odnose na cijeli otok,¹⁰ dok se *Insula Berbigni*, *Insula Salis* (*Sale*, *Sali*, *Salli*), *Insula Dragoue*, *Insula Bocaue* (*Bosaue*, *Bozaue*), *Insula Sauar*, *Insula Misani*, *Insula Vallis Sancti Stefani* također iz XIV. i XV. st. odnose na dotična naselja na otoku, a ne na sâm otok.¹¹ Današnje ime Otoka je prevedenica koja uglavnom izražava izosemičnu vrijednost ranijih potvrda s karata; *I. Grossa*, *I. Granda* i samo jednom *Longa*.¹²

Etnik je učena kreacija i ne upotrebljava se u svakodnevnoj komunikaciji: *Dugootčanin*, *Dugootčani*, *Dugootčanka*, *Dugootčanke*; ktetik: *dugootčki*, -a,-o.

⁷ Pobilježili smo i nazive za stanovnike pojedinih kvartova u ostalim naseljima, no oni su tako brojni da ne mogu biti predmetom ovog kratkog prikaza.

⁸ »Otoci pod vlašću Delmatije do Benebenda gusti su i vrlo brojni tako da se lade ondje nikada ne boje valova. Među tim otocima (na jednomu) je grad Bekla, i na drugom otoku Arbe, i na drugom otoku Opsara, i na drugom otoku Lumbrikaton, koji su nastanjeni do sada. Ostali su nenastanjeni, s pustim gradovima, čija su imena: Katautrebena, Pizukh, Selbo, Skerda, Aloep, Skirdakissa, Pyrotima, Meleta, Estiunez i premnogi drugi, čija se imena ne znaju...« Citirano prema: Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, vol. I, (ed. Gy. Moravcsik – R. J. H. Jenkins) Washington, 1967, gl. 29, red. 285-93, str. 138; u prijevodu Milenka Lončara.

⁹ Potanje o pitanju imena, njegova tumačenja i lokacije vidjeti: M. Suić, 1955, »Pyzich na Dugom otoku«, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. serija, 4, Zagreb, str. 135-140.

¹⁰ *Spisi zadarskih bilježnika, I, II, i III*, Izdanja Historijskog arhiva u Zadru, Zadar, 1959., 1969. i 1997. i E. Hilje, 1994, »Prilozi povijesnoj topografiji zadarskog otočja«, *Folia onomastica croatica*, 3, Zagreb, str. 49-76.

¹¹ Termin *insula* i njegovo značenje gotovo je identično onom na otoku Ugljanu u dokumentima iz istog vremena. Vidjeti N. Jakšić, 1989, »Prilozi povijesnoj topografiji otoka Ugljana«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 28 (15), Zadar, str. 83-102.

¹² *I. Grosa*; K-54, Anonim, cca 1570.; *Isola Granda*; K-67, G. Gastaldi, 1546.; *Y. Grossa*; K-177, G. Rosacci, 1606.; *Isola Grossa*; K-203, I. Lučić, 1668.; *Isola Grossa*, K-214, V. M. Coronelli, 1696.; *I. Grossa*, K-218, V. M. Coronelli, 1688.; *Is. Grossa*, K-219, V. M. Coronelli, 1688.; *Isola Grossa detta altrimenti Grande, Longa e Sale*, K-231, V. M. Coronelli, 1688. Navedeno prema: M. Kozličić, 1995., *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, AGM, Zagreb.

2.4. Razmještaj toponima u svjetlu povijesti naseljavanja

Bitna je značajka današnjih dugootočkih naselja da nijedno nije nastalo na moru, uz samu obalu. Gotovo istovjetnu situaciju imamo i na ostalim otocima vanjskoga i srednjeg niza zadarskih otoka. U unutarnjem nizu (Vir, Ugljan i Pašman) situacija je nešto drugačija. Primorski dio naselja u uvalama recentnija je pojava i uglavnom korespondira s prisutnošću Venecije u našim krajevima. Ilustrativni primjeri ovakve lokacije naselja su Sale, Zaglav, Savar i Dragove. Stari dijelovi naselja su dakle na uzvisinama ili pristrancima, na neplodnom tlu, u blizini polja i lokava. Toponimi u naselju (odonimi) i toponimski likovi obradivih površina ne ostavljaju nikakvu sumnju u pogledu etničke pripadnosti stanovništva. To su gotovo bez iznimke hrvatski leksemi (*kòlo, koľedišće, kudđišće, igrišće, dvòr, laskrižje, ravnjišća, ravànac, dolâc, gâj, garîna, lâz, požâr,...*), potvrđeni i na neotočnom kopnu, često i na širokom slavenskom prostoru, što nedvojbeno upućuje na jezično podrijetlo dugootočkog stanovništva i na djelatnosti kojima se ono bavilo prije dolaska na Otok. Isto tako je vrlo karakteristično da u imenima obradivih čestica nema ranih romanskih, pa čak ni kasnijih venecijanskih i talijanskih leksema, koji su inače bogato potvrđeni na obalnoj crti.

Iz ovakve distribucije toponimijske građe može se zaključiti da se romansko stanovništvo do dolaska Hrvata na Otok nije bavilo poljoprivredom i stočarstvom,¹³ a ako i jest, da je veliki priljev novog stanovništva novim jezičnim slojem prekrpio stariji. Činjenica da na otocima unutrašnjeg niza, Ugljanu i Pašmanu, nailazimo na toponime predijalnog tipa iz rimske i dalmatoromske faze (*Ugljan, Pašman, Mrljane, Nevidane...*) samo govori da Dugi otok i spomenuti otoci u ovom pogledu nisu imali isti status. Ugljan i Pašman su od početka rimske kolonizacije dio zadarskog agera. Isto tako, činjenica da su na dugootočkom kopnu preživjeli neki oronimi iz rane romanske faze nije proturječna ovoj tezi, jer značajni referenti (a vrhovi su takvi toponimi *par excellence*), rano dobivaju imena i dugo odolijevaju promjenama.

3. NEJEZIČNI ČIMBENICI KOJI SU UVJETOVALI FORMIRANJE DUGOOTOČKE TOPONIMIJE

Najveća koncentracija toponomastičke građe nalazi se u zonama najintenzivnije ljudske prisutnosti. Kada je riječ o Dugom otoku, one se nalaze sa sjeveroistočne strane, u blizini zaštićenih uvala, kraških polja i voda, zatim u obalnom pojasu koji je, iako udaljen od naselja, zbog važnosti ribarstva morao biti dobro poznat i precizno identificiran. Zbog toga što su se mreže povlačile s kopna, prvenstvo u imenovanju imale su dobre uvale – *pošte*. O tome svjedoči činjenica da su u prvim dokumentima o ribarstvu na Jadranu i ribarstvu općenito potvrđena

¹³ Zanimljivo je konstatirati da u najstarijim dokumentima nalazimo ribare, ali ne težake. Isto tako da se ostaci materijalne kulture uz obalu ili u podmorju mahom odnose na ribarstvo: vivariji, *mostići, saulari*, solane, skladišta soli...

upravo njihova imena: *Telaščica*, prije ostalih, a zatim *Sakarun* i sve kornatske pošte.¹⁴

Na konstituiranje toponomastičkog korpusa kakav danas poznajemo utjecalo je bezbroj nejezičnih i jezičnih činilaca: od izgleda i sastava zemljišta, oblika obale i dubine mora uz nju, djelatnosti koje su se obavljale na kopnu i moru, pučkih vjerovanja... do specifičnih jezičnih rješenja potvrđenih na samom otoku ili čak u pojedinim otočnim naseljima; od najstarijih jezičnih slojeva potvrđenih u likovima toponima do suvremenih i standardnojezičnih utjecaja.

Postoji veliki broj načina za raščlambu nejezičnih podataka izraženih u likovima toponima. Ovaj pregled obuhvatit će nekoliko prepoznatljivih skupina referenata koji s obzirom na lokaciju u prostoru i gustoću potvrđenih likova čine više-manje koherentnu cjelinu. Te bi skupine bile: toponimi podmorja, toponimi kontaktne zone more/obala, toponimi otočnog kopna i artefakta.¹⁵

3.1. Podmorje

Izdizanje vodene površine ostavilo je na morskom dnu značajan broj uzvisina različite konfiguracije (danas *brâci*, *mêle*, *linge*, *šike*...). S obzirom na to da su te uzvisine često određista ribara i dobra lovišta, valjalo ih je i imenom precizno označiti. Kako je ribolov na lokacijama »otvorenoga mora« započeo znatno kasnije nego onaj s obale, toponimski likovi su redovito recentne kreacije, uglavnom s romanskim pečatom, bilo u leksiku (*brâk*, *mêla*, *šika*, *linga*), bilo u tvorbi (redovito kompozicijskoj s brojnim determinantima: *Brâci od Dôbre*, *Bračić o Lučice*, *Brâk o Blûda*, *Brâk pod Lëbra*, *Gôrnji Brâk na Dôbri*, *Vëli Brâk*, *Brâk za Vlâke*, *Bračić zgor Žâla*...).¹⁶ Broj likova iz zone podmorja vrlo je velik, a u imenima su potvrđeni leksemi iz mnogih jezičnih slojeva: grčkog: *vâbis*, romanskog: *kadija*,¹⁷ *šika*, *mêla*, *linga*, venecijanskog i talijanskog: *brâk*, *strêt/štrêt*,¹⁸ *konâ(l)*, *Laštrîna*, *Benzîna*, *Grišînji Mûli*; hrvatskog: *grêda*, *srîha*, *zûb*, *vrâta*.

¹⁴ Kornati danas, kao što je kazano, ne pripadaju Dugom otoku, no nijedna toponomastička analiza ne može isključiti utjecaj Dugootočana na kornatski toponimijski korpus. Vidjeti: V. Skračić, 1995., »Saljski toponomastički leksik u kornatskoj toponimiji«, *Filologija*, 24-25, Zagreb, str. 317-324. Što se samih imena pošta u prošlosti tiče, vidjeti: J. Basioli, 1962., »Razvitak ribarstva Dugootočana«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 9, Zadar, str. 391-446. i A. R. Filipi, 1976., »Iz prošlosti kornatskog ribarstva«, *Radovi Centra JAZU u Zadru*, 22-23, Zadar, str. 181-260.

¹⁵ Za sve ostale vidjeti: V. Skračić, 1996. str. 92-155. i toponomastičke karte od lista I do 10.

¹⁶ Ovakve kreacije nisu posljedica samo aloglotskog jezičnog utjecaja, već i nekih drugih nejezičnih i jezičnih (sistemskih) datosti. Podvodni referenti nisu vidljivi ili su slabo vidljivi pa gotovo nikada povod za svoje imenovanje ne vuku iz samog izgleda, već imenovatelji posežu za deskripcijom i lokalizacijom u odnosu na vidljive toponime na kopnu. Jezični, sistemski, razlog leži u činjenici da se od likova toponima kojima su podvodni referenti u blizini ne izvode posvojni pridjevi (što jest karakteristika važnih referenata).

¹⁷ Iako ova forma nije poznata kao lik toponima, potvrđena je u govoru Saljana upravo za podmorsku konfiguraciju, kojom se iskazuje nagli prijelaz plitko/duboko.

¹⁸ Gotovo je nevjerojatno da je forma *tražet* nepoznata u toponimiji Dugog otoka, dok ista takva forma u Kornatima u kojima su Dugootočani stoljećima ribarili, označava svaki prolaz između dvaju otoka. Podrobnije o *tražetu*: V. Skračić, 1995, str. 319.

Na konstituiranje toponimskih likova podmorskih referenata, pogotovo onih vidljivih uza samu obalu, utjecao je sam njihov izgled. Takvi su likovi *Bišilo*, *Ravnica*, *Sanbušina*, *Sabušina*, *Sanbušić*, *Kančafur*, *Rujnica*, *Saurna*, *Saular*, *Močira*, *Môst* i *Mošć* (sve pod morem), *Brodina*, *Galjota*, *Grobina*.

3.2. Obalni pojas

Međutim, glavnina toponomastičke građe koja stoji u neposrednoj vezi sa životom i djelatnostima na obali ili uz obalu (ribolov, pomorstvo i navigacija) nalazi se na samoj obalnoj crti, na mjestu gdje se ona dodiruje s morem. Iz povijesnih potvrda i materijalnih ostataka zna se – a toponomastička građa to potvrđuje – da su se Dugootočani ribarstvom bavili od samog dolaska na otok. Najočitiije na to upućuje toponim *Tràta* s varijantama (4 potvrde) i njegov hrvatski korespondent¹⁹ *Loišća* i varijante. S rimskom kolonizacijom na Otoku stoje u vezi nazivi za ribogojilišta (*saulari*, *saurne*, možda *Savar*). Ako se izuzmu *Sòline*, imena solana nije moguće identificirati u potvrđenim oblicima na terenu, ali su zato materijalni tragovi dobro vidljivi. Do danas su preživjeli kasniji nazivi, od kojih je karakterističan *mošć* (mala pregrađena uvala). Imena ribarskih pošta redovito su preuzimana od imena uvala, no neka nedvosmisleno upućuju na ribarske djelatnosti: *Pod Lokårdenjak* (*Scomber colias*), *Kantrîšće* (*Cantharus lineatus*), *Konjåra* (*Corvina nigra*), možda *Sergovica* i *Sergåra* (*Sergus rondeletii*), *Dågnjevica* (*Mytilus galloprovincialis*), *Kažun* i *Pôšta*.

Najizravniji utjecaj ribarstva na toponimastičke promjene (i zamjene) izvršen je posvemašnjom generalizacijom venecijanizama za referente uz obalu i pod morem. Ti novi aloglotski geografski termini u potpunosti su istisnuli iz prakse neke hrvatske, a druge su potisnuli u toponimiju, pa je tako stvorena neka vrsta leksičkih dubleta: *pûnta* (geografski termin) – *Årat* i varijante (toponim), *sabûn* (geografski termin) – *Pesåk* i varijante (toponim), *pðrat* (geografski termin) – *Lûka* (toponim), itd.²⁰

3.3. Uvale

Od starih hrvatskih leksema apelativnu vrijednost sačuvao je *bôk*, za referente koji su u načelu manji od uvale (danas općenito *våle*). Javlja se i kao toponim bez ikakva determinanta: samo *Bôk*, zatim *Bočåc*, *Bočć*, *Bočina*, *Bučina*, možda *Bokôšina*. *Dråga*, *Lûka* i *jåz* u raznim varijantama, s determinantima i bez njih potvrđeni su isključivo kao toponimi. Apelativna se vrijednost još osjeća kod *jåza*, koji predstavlja uvijek plitku uvalu s muljevitim završetkom. *Lûka*, koja je zahvaljujući svojoj standardnojezičnoj vrijednosti svima razumljiva riječ, nije poznata

¹⁹ Korespondencija dvaju sadržaja u konkretnom se slučaju očituje u načinu lova (povlačenje mreže s obale) i u izgledu referenta (plitka uvala i ravno dno. pogodno za takvu aktivnost).

²⁰ O distribuciji mletačkih i hrvatskih geografskih termina i toponima vidjeti V. Skračić, 1989, »Odnos između hrvatskih i mletačkih geografskih termina (na sjevernojadranskim otocima)«, *Čakavska rič*, I, str. 61-70.

kao geografski termin na ispitivanom području. Potvrđena je jedino u toponimiji.²¹ Ostali geografski termini kojima se iskazuje sadržaj »uvala«, iz starijih su jezičnih slojeva: *žâl* i *madràc* (grčki) i *gârma* (vjerojatno mediteranski).

Što se tiče samih toponima i motivacije koja je pokrenula konceptualizaciju u formi sadržaja, spomenut ćemo samo dio uvala, koji, kako nam se čini, najbolje oslikava denominacijske postupke imenodavaca. *Grūševica*, *Skràča*, *Brusnìca*, *Gumânci*, *ĭlo*, *Zemljačìne*, *Plât*, *Vlâka*, *Nôzdra* (karakteristično tlo); *Pisčenìca*, *Pleščènica*, *Peščènica*, *Pečèni*, *Pečina*, *Sabūša*, *Beljuâvka* (pijesak); *Dumbòka*, *Dubòka*, *Dubočìca* i *Sušìca* (dubina); *Dòbra*, *Dòbrlja*, *Trīšćen*, *Pasjuâk*, *Zâla Drâga* (sigurnost); *Samotvòrac*, *Sićenica*, *Trīluke/Třluke* (izgled i postanje), *Kablīn*, *Bandīrina*, *Râšovač/Râšhača*,²² *Lopàta*, *Kogolić* (metafore); *Shâjanje*, *Shânj* (prema ispitaniku, mjesto na kojemu su izvlačili brodove), *Tařinja*, *Tâtka*, *Lupêški*, *Turnâra*, *Šijânje*, *Fogūn*, *Solišćica*, *Sòline*, *Ôvča*, *Mâgrovica*, *Strīžna* (različite aktivnosti); *Buhâj*, *Mâli Tarnâč* (ako je od *tarn* za *trn*, kako se zaista govori u zoni u kojoj je potvrđen), *Ořihovica*, *Ripišće*, *Střžno*, *Borišina*, *Čeprlo*, *Tetevīšnjica*, *Sitno*, *Kâlebovac*, *Sòvlja*, *Golubīnka*, *Kobiljak* (biljni i životinjski svijet).

Teško je reći što je pokrenulo motivaciju u ovim imenima: *Ćune*, *Dârstalo*, *Hřhorovical/Hřhorovica*, *Hrnjêtina*, *Mir*,²³ *Ôkodrža*, *Râknić*, *Srtènica*, *Telâšćica*, *Třpuljak*, *Žòrljevica*.

3.4. Rtovi

Kako je već kazano, kod rtova je preživio samo jedan geografski termin. To je *pûnta* s raznim varijantama. On je ujedno i najzastupljeniji leksem u ukupnom toponomastičkom korpusu Dugog otoka. Zbog svoje apelativne vrijednosti likovi s *puntom* u formi izraza redovito su kompozicijski. Model je *punta* + poznati toponim u genitivu: *Pûnta Gladajêvca*, *Pûnta Golubīnke*, itd.²⁴ No, poznati su i drugi tvorbeni obrasci, navlastito onaj s pridjevskim determinantom: *Sûha Pûnta*, *Smardelâška Pûnta*, *Rânčeva Pûnta*, itd.²⁵ Na granici leksikalizacije je metafora *lopàta* i *glâva* (u likovima *Zâglav* i varijante). *Rât*, *Ārat* i izvedenice (derivacijske i kompozicijske) danas su isključivo toponimi. Kao i kod uvala brojni su čimbenici utjecali na konstituiranje forme izraza pa ti rtovi imaju često posebna jednosložna imena. Nekoliko primjera: *Shânj*, *Golêno*, *Grèben* (kamenito), *Rilo*, *Ražânj*, *Zûb*, *Sòha*, *Gûbac* (metafore); *Turčīn*, *Dragīlj*, *Bratīnj* (antropnimi).

²¹ Najilustrativniji dokaz toponomastičkog statusa *Luke* je toponim *Luška Vala* i diskurzivna sintagma: *Porat u Luškoj Vali*.

²² *Râšhača* i var. *Râšovač* stoje za isti referent. S obzirom na njegov izgled, moguće je da su u svezi sa semantizmom »soha«, »rasoha«.

²³ Forma *Mir* se bez poteškoća može dovesti u vezu s lat. MURUS i sa sadržajem »zid«. Problem je u tome što takvog, ni bilo kakvog zida, nema u toj zoni.

²⁴ Ovdje svakako valja pripomenuti da se ovim tvorbenim postupkom tvore samo toponimski likovi za rtove (punte).

²⁵ Tvorbeni model *punta* + od + poznati toponim u genitivu (*Punta* od *Loštra*, npr.), inače bogato potvrđen na zadarskim otocima, nije zabilježen na Dugom.

3.5. Prolazi, tjesnaci

Dugi otok, položen paralelno s obalom, zajedno s otocima na jugoistok (Kornati) i sjeverozapad (Molat, Ist, Škarda, Premuda), te s otocima na sjeveroistok od njega (Ugljan, Pašman, Rivanj, Sestrunj) stoji kao zid pred gradom i kopnom kojemu prirodno konvergira. Zbog takve geografske situacije, tjesnaci i prolazi između Dugog i otoka sa sjeverozapadne i jugoistočne strane, ne samo da imaju posebna imena (što nije slučaj s kanalima koji služe za longitudinalnu plovidbu između njih) već su zarana i imenovani. Put od Zadra prema otocima i suprotnoj talijanskoj obali, posebice Anconi, vodio je između otoka. Uz vjerojatno najstarije *Žâplo* (prolaz između Premude i Škarde), *Vèlo* i *Mâlo Žâplo* (između Tunića i Tuna, odnosno Molata i Tunića), Dugome pripadaju *Vèla* i *Mâla Provèrsa* (između Kornata i Katine, odnosno Katine i Dugog otoka) i *Maknàre* (prolaz između čitava niza otoka od *Vèlog Ždrèca* do *Pûnte Bjânke*).²⁶

3.6. Vjetrovi

Značenje vjetrova u otočnoj toponimiji iskazuje se uporabom njihovih naziva za označavanje strana svijeta, pravca kretanja i posredno, uporabom pridjeva izvedenih iz njihovih naziva, za položajnu diferencijaciju osnovne imenice, najčešće *pûnte* ili *vàle*: smjer NW s mora: *zmðrašnjilsazmðrca*, NE: *bûrnjilzbûre/sazbûre*; E: *zlevânta*; SE: *jûžnjiljûški, sjûgalsazjûga*, S: *ôštarllôštar*; SW: *garbînji, japâšnji*. Zbog već navedenog smjera pružanja Otoka, najveću okurenciju u likovima toponima ima pravac NW – SE, predstavljen atributima *zmðrašnji – jûžnji/jûški*. Na drugoj strani, neki važni, snažni i relativno česti vjetrovi nisu uopće zastupljeni u toponimskim likovima: *grêgo, lebić, tramuntâna, pulènt, npr.*

3.7. Kraški tereni

Kraški sastav tla, njegova vrijednost i izgled ogledaju se u brojnim geografskim terminima i toponimima koji svoje forme duguju upravo toj činjenici: *Goloùra, Gôlo, Golèno, Golîja, Gřba, Grèben, grôta, grùh, hrîpa, kâmen, Křševac, krûg, kûk, lèbro, Ljûto, plèce, plòca, Sambunèra, skrâca, skràs, stèna, škâlja, škrîla*, itd. Slaba kvaliteta zemljišta iščitava se iz toponimiziranih metafora: *Gladûše, Gladajèvac, Malapâga, Luncijânje, Pogâna...*, te determinanata koji prate toponomastičke imenice: *bèli, crljènil/crvèni, sùhi, sùri...*

3.8. Obradivo zemljište

Iznimno su dobro potvrđeni zemljopisni termini za razne tipove obradivog zemljišta i krčevina. Svi su ti nazivi gotovo bez ostatka hrvatski, što ne ostavlja dvojbe o primarnim djelatnostima i interesu sadanjih nastanjivača: *dolâc, gâj, garîna, kûs, lâz, liha, nÿiva, ôgrada, plâsa, pòlje, požâr, sâd, vârtal, třs, zèmlja,*

²⁶ Iako je irelevantno za ovaj prikaz, valja napomenuti da bi jezična pripadnost toponima *Maknare* bolje pristajala Sestrunju nego Dugom otoku, jer je ta forma izraza potvrđena na sestrunjskom, a ne na dugootočkom kopnu.

itd.²⁷ Ovaj kratki prikaz ne može pokazati sve bogatstvo jezičnih i nejezičnih odnosa koji vladaju u ovoj nekada najvažnijoj djelatnosti Dugootočana.

3.9. Stočarstvo

Druga važna kopnena djelatnost – stočarstvo – nije ni izdaleka dala toliko povoda imenovanjima kao što je to slučaj s poljodjelstvom. Bilo da je riječ o imenima kojima su povod nazivi životinja, bilo da je riječ o terenima na kojima se ta djelatnost prakticirala. Razlog tome je u većoj prisutnosti čovjeka na obradivim površinama nego na pašnjacima. Na velikim naseljenim otocima, pa tako i na Dugom, *blago se držalo* na zajedničkim, ograđenim, toj svrsi namijenjenim dijelovima otoka. Najvažniji sadržaj u takovoj situaciji je sâm zid kojim je pašnjak odijeljen od obradivih površina. Zato su česti toponimi tipa *Pršika*, *Pršlik*, *Šsik*, *Osičine*, *Sičenica*, *Mêja* i *Všsik*. Osim na matičnom otoku, *blago se držalo* i na malim otocima, koji su, uz neke slabosti (krađa, nepostojanje vode, transport), imali tu prednost da su, budući okruženi morem, služili kao prirodni tor, koji nije trebalo nikakvim artificijelnim zahvatima usavršavati. Međutim, ni jedno ime malog otoka ne stoji u svezi s tom djelatnosti.²⁸

Toponimija zadarskih otoka upućuje nas međutim na postojanje stoke krupnoga zuba, danas potpuno odsutne. Velik broj likova s formom *kràva* ili *vòl* u liku toponima ne ostavlja sumnje o njihovoj prisutnosti i korištenju u obradi zemljišta (svi su toponimi potvrđeni u poljima): *Volùjak*, *Volùjaci*, *Krâvljak*... Sami ispitanici još se sjećaju vremena kada su pojedina naselja imala po stotinjak volova. To stoji u dokumentima i u literaturi.²⁹

3.10. Graditeljstvo

Eksploatacija kamena na Dugom otoku prelazila je nužne potrebe otočana za izgradnjom vlastitih nastambi. Samo ime *Lavdare*, najvećeg nenastanjenog otoka u dugootočnom akvatoriju, i materijalni tragovi na njemu to nedvosmisleno dokazuju. Na lokalitetu *Panâdina Kâva* vide se i danas po stjenkama jame tragovi rimskog načina vađenja kamena. Pločnici, postolja spomenika i elementi zgrada antičkog Zadra rađeni su od otočnog kamena.³⁰ Osim velikih kamenoloma, posto-

²⁷ Od svih leksema iz ove sfere, pobilježeni na zadarskim otocima, na Dugom otoku jedino nije potvrđen *teg* (zabilježen na Silbi i Olibu).

²⁸ Od 2150 toponima s Paga, ni jedan u formi sadržaja nema *ovcu* (Prema I. Oštarić, Srednjovjekovna toponimija i topografija otoka Paga prema arhivskoj i arheološkoj izvornoj građi, magistarski rad, rukopis). To je razumljivo. No, kada je riječ o malim otocima, takvu bismo vezu očekivali budući da su nazivi za domaće životinje potvrđeni u toponimiji malih otoka: *Krava*, *Vaka*, *Volić*, *Tovarnjak*, *Ošljak*, *Kaprije*...

²⁹ Molat je npr. 1806. imao 292 goveda. D. Magaš, 1977, »Molat«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 27-28, Zadar, str. 408.

³⁰ M. Suić, 1981, *Zadar u starom vijeku*, Filozofski fakultet u Zadru, Zadar, str. 262 i 276.

jali su i mnogi manji za potrebe samih otočana, potvrđeni do danas u liku *kâva*³¹ (*Borišina Kâva, Prêške Kâve, Škivčeva Kâva*). Prema potvrdama iz toponimijske građe ne bi se reklo da su Dugootočani posvećivali veću pažnju proizvodnji vapna, ili barem ne toliku koliko vađenju kamena i ne toliku koliko otočani ostalih zadarskih otoka, Škarde na primjer. Jedini lik koji je preživio je *japlënica* (3×) na SE kraju Otoka. No, japlenice su mali referenti, teško uočljivi nakon napuštanja proizvodnje, pa broj potvrda vjerojatno ne odgovara stvarnom stanju te djelatnosti u prošlosti. Nisu potvrđeni romanski oblici *karkarula* i *frnaža*.³²

3.11. Hidronimi

Zbog male količine vode i nepostojanja vodenih tokova svaki je i najmanji referent s vodom označen posebnim imenom. Referente u vezi s vodom možemo podijeliti u dvije velike skupine. One u naselju (često uređene ljudskom rukom) i one izvan naselja i izvan obradivih površina – na otočnom kopnu. U prvju su skupini u likovima leksemi *bunâr, gustërna, studënac, vòda* i *zdënac*, uglavnom svima razumljivi apelativi. U drugoj je situacija nešto drugačija, budući da su neke forme toliko posebne da ih ne nalazimo nigdje na Jadranu, osim na Dugom otoku i zadarskim otocima sjeverno od njega. Takav je toponim *Âranj* s varijantama *Čârnje, Nâčarnje, Vrnj, Vrnjâška* (draga), *Vâranje, Ârnjevo* (polje)...³³ Ostali likovi su poznati i na drugim jadranskim otocima. Neki su još iz predrimskog razdoblja: *Jâdro, Jadrâc*, a neki iz kasnijih: *Šipnâta, Lòkva, Lokânj*. Najveći broj je hrvatskih: *Jâma* (s vodom), *Jèzero, Vòda, Vrùlja, grùblja, jarùga, kâl, kâmenica, kolovàja, rika, slâtina, vrùtak*.

3.12. Oronimi

Dugi otok je najznačajnije hipsografski istaknut u zadarskom arhipelagu. Na njemu se nalazi i najviši vrh (*Vèla Strâža*, 338 m). Vrhovi, iako referenti od male praktične koristi, zbog svoje uočljivosti, strateških i kulturnih razloga u prošlosti, izvanredno su dobro označeni u toponimiji Dugog otoka. Imena za vrhove dolaze iz svih epoha i svih semantičkih sfera: od neprozirnih i danas nepoznata jezičnog postanja kao što su: *Brâkin, Čerëncina, Kòženjak, Omîš* i *Omîšenjak, Pandërovica, Patarîšnjak, Sër, Sipiçak, Skradîščak, Šišljavica, Škrimâtac, Šušolina, Trîpuljak, Trogrîć, Za Bêč, Zalîcevac, Zaljêvo, Žmîrci*, do vrlo običnih i čestih, svima razumljivih i relativno recentnih (redovito hrvatskih): *Vrùh/Vârùh, Glâva, Glavica, Grba, Zâglav, Čèlo, Čelînjak, Gòra* (poznati općenito u toponimiji ostalih zadarskih otoka).

³¹ Zanimljivo je napomenuti da lik *padrala*, inače bogato potvrđen u toponimiji susjednih otoka, naročito Molata i Sestrinja, nije poznat u toponimiji Dugog otoka.

³² Za *karkarulu* vidi P. Šimunović, 1986, *Istočnojadranska toponimija*, Logos, Split, str. 71; *Frnaža* je uvala na otoku Ugljanu.

³³ Za detaljnije obavijesti o distribuciji ovog toponima vidjeti: A. R. Filipi, 1984, »Hidronimija zadarskih otoka«, *Onomastica jugoslavica*, XI, Zagreb, str. 111-154.

U drugu skupinu ubrojili bismo i oronime s više-manje jasnom motivacijom u formi sadržaja. Izgled ili neko svojstvo: *Štrovica, Štro, Trškvac, Zarubnjak, Dobrinj, Tršćen, Berčastac/Bračat, Katrida, Krnjevac, Křstovica, Krška, Krūna, Krbušćak, Škarenjak, Standarac*; biljni pokrov; *Borišina, Braskovac, Brasković, Drakovac, Kicēr, Komornjak, Mäslovac, Muravnjak, Rūtnjak, Smđkvice, Smřkovac, Turski smrčić, Tetevišnjak*; životinjski svijet: *Golubinka, Kōzjak, Ōrljak, Ovčak, Učina*; antroponimskog postanja: *Bārbin, Mrkōtin, Petrōnjak, Pētrišić, Rādovac, Turčin...*

Ni jedan jadranski arhipelag nije toliko patio od prijetnji s mora koliko zadarški. Potpuno praćenje prilika na moru bilo je u velikoj mjeri pitanje opstanka na otoku. Kontrola se mogla obavljati samo s dobro odabrane točke za tu namjenu. O tome najbolje svjedoči rana lokacija gotovo svih dugootočkih naselja na istaknutim točkama na brdu i s tim u vezi postojanje toponima *Strāža* (16 potvrda u raznim varijantama) i njezinih izosemičnih formi: *Belvidir, Javnjak, Ōzren, Lokardenjak*,³⁴ *Pudarica*.³⁵ Nema ni jednog naselja koje u svojoj neposrednoj blizini ne bi imalo vrh takva imena. Samo ime dovoljno govori o namjeni referenta. Osim strateškog izviđanja, *strāže* su po Otoku bile raspoređene tako da su se, dimnim signalima ili nekim drugim načinom, s njih mogle prenositi poruke.³⁶

Strāže međutim nisu prva strateška mjesta na Dugom otoku. Brojni toponimi tipa *Gračina* (5×), *Gračišće* (1×), *Gradina* (1×), *Gradac* (1×), iako naknadne hrvatske kreacije, upućuju na prethodne nastanjivače. Lokaliteti s takvim imenima, s gomilama na vrhu i grobnim humcima razasutim unaokolo, danas su u većini identificirani kao liburnska staništa ili kulturna mjesta. Kako su se ona zvala u jeziku tadanjih stanovnika Otoka nije nam poznato. No nije isključeno da neka još do danas neprotumačena imena ne stoje u vezi s tim referentima.

3.13. *Ostale uzvisine i tereni*

Neplodno otočno zemljište, iako od malog interesa za nastanjivače, dosta je precizno označeno, bilo stoga što je jedan značajan njegov dio bio obrađen pa zapušten, bilo stoga što je zbog važnosti stočarstva u ranijim razdobljima moralo biti dobro poznato i precizno označeno. Spomenut ćemo stoga samo najčešće geografske termine i toponime koji se ne odnose na vrhove, nego na ravne ili malo uzdignute terene. Među njima su najbrojniji hrvatski, a to u načelu znači i

³⁴ *Lokardenjak* svrstavamo u semantičko polje »straža«, jer motivacijski impuls u imenu, po našem mišljenju, ne dolazi od izgleda referenta (vrha), već od njegove namjene (praćenje *lokarda*) s vrha iznad uvale.

³⁵ *Pudarica* je kao i *Lokardenjak* po svom sadržaju »uzdignuto mjesto« s kojega su se mogla kontrolirati stada ili usjevi u poljima.

³⁶ Ilustrativan je primjer *Ribarske Straže* u Telašćici, koja je »funkcionirala« još u prvim desetljećima ovoga stoljeća. Prema navodima ispitanika s nje su stariji Saljani (koji više nisu radili u polju) pratili ulaz ribe u uvalu i o tome obavještavali mlade ribare, koji bi na dati znak dolazili iz polja ili naselja da »zatvore« ribu.

recentni, jer je upravo otočno kopno prostor pretežitog interesa hrvatskog stanovništva. Toponimi i povodi za imenovanje dolaze iz raznih sfera. Evo nekih leksema sadržanih u imenima: *br̂ig, cel̂ine, čelo, gladuše, gr̂ob, gr̂uh, hrb̂at, ilo, ĵama, ĵamina, k̂amenice, kr̂ug, k̂us, l̂ebra, pl̂eće, pl̂oča, praš̂ak, sk̂ule, st̂ena, šk̂alja, šk̂rila, trgoviš̂će*, a od biljaka i životinja: *b̂or, br̂ist, cr̂nika, č̂eprlj, gl̂uš, gomoruš, kom̂ora, m̂arta, plan̂ika, p̂aprat, r̂uža, slav̂ulja, vr̂es*, te *ĵanje, đrao, kr̂ava, p̂as, ŝova, v̂ol*.

3.14. Odonimi

O karakteru i jezičnoj pripadnosti stanovništva više govore odonimi – toponimi pojedinih četvrti – nego imena samih naselja. Prije svega imena za sâm centar, okupljalište mještana, obično kod crkve ili u njezinoj blizini: *Igr̂išće, K̂olo, Kol̂edišće, Kud̂lišće, Laskr̂ižje, Ravn̂išća i Rav̂anac*. Drugi dio naselja, sada na moru i do kojega vodi redovito strmi put, recentnijeg je postanja, što se ne bi uvijek dalo zaključiti iz imena, jer su ona obično preuzeta od uvala u kojima su se smjestili: *Bukaš̂inj, Ilo, Ĵaz, Pûaprenica, Tr̂ata*, ili jednostavno *P̂orat, L̂uka, Luč̂ina, V̂ala...*

3.15. Artefakti

Najočitiji znak čovjekove prisutnosti u prostoru predstavljaju objekti koje je on za svoje potrebe izgradio. To je vrlo heterogena i teško usustavljiva skupina referenata. Nalazimo ih pod morem, na morskoj obali, na pustim i udaljenim prostorima i, razumije se, u naselju. Nekima se izgubio danas svaki trag, pa samo ime još svjedoči o njihovu postojanju. Možda je to upravo ona skupina koja bi trebala pobuditi i najveći interes kod drugih znanstvenih disciplina i drugih istraživača.

Toponimski likovi kao što su: *Grob̂ina, Gust̂erna, K̂ampuš, Mirice, R̂aka, Ŝelišće, St̂aro Ŝelo*, već spomenute *Grač̂ine, Grač̂išća, Grad̂ine, Gom̂ile* ili pod morem *Saul̂ari, Sâurne, Moŝići*, ostaci ruševina *Cit̂orij, Pal̂učine, Stiv̂an, Suv̂čeno, Sv̂eta Ĵelena, Španĵolova Mir̂ina, Ŭtra* i drugi ne ostavljaju nikakvu sumnju u pogledu postojanja, a nekada i namjene preživjelih artefakata. Njima bi svakako valjalo pribrojiti i one potvrde u čijim likovima danas ne prepoznajemo nikakva sadržaja, jer su civilizacijski tragovi ostali pod zemljom, a imena referenata nastala naknadno, prema motivima s površine.

Od recentnih artefakata nabrojiti ćemo samo one najčešće likove i one koji se redovito u posebnim sociolingvističkim okruženjima toponimiziraju. To je prije svega *k̂uća* u svim svojim akcepcijama, a navlastito *br̂aska k̂uća*, zatim *cim̂itar, magazin, č̂kvalcr̂ikva, kap̂elica, m̂alin, kr̂iž*, te na obali *m̂u(l)* u bezbroj varijanata i s mnoštvom determinanata (*n̂ovi, st̂ari, đugi, v̂eli, m̂ali...*), *purpur̂ela* u raznim varijantama, *r̂iva, p̂orat, garoful̂in, šk̂v̂er, lant̂erna*.

4. JEZIČNI SLOJEVI U TOPONIMSKIM LIKOVIMA

Toponomastička građa Dugog otoka upućuje na sve poznate jezične slojeve zabilježene na jadranskim otocima: od najranijih mediteranskih do suvremenih

hrvatskih, novoštokavskih. Razumljivo je da su stariji slojevi najslabije potvrđeni, jer ih je novo stalno prisutno stanovništvo u kasnijim stoljećima imalo i vremena i potrebu zamijeniti ili adaptirati. No, unatoč preoblikama, stanoviti broj leksema potvrđen u toponimima Dugog otoka neprijeporno dolazi iz najvećih jezičnih dubina, predmediteranskoga, mediteranskoga ili ilirskoga, u svakom slučaju predrimskog sloja.

4.1. Najraniji jezični sloj

Takvi su toponimi ili geografski termini *Aranj* s mnogo varijanata i adaptacija, a svaka označava jamu, lokvu ili neki drugi lokalitet s vodom.³⁷ Skok ovaj toponim ne navodi, a, koliko je nama poznato, nije zabilježen ni na drugim jadranskim otocima. Istu supstanciju sadržaja imaju i neprotumačeni likovi *Kârница* na Molatu i *Karan* u Kornatima, pa je možda riječ o prilagodbi istog etimona. Izosemičnog su sadržaja toponimi *Jâdro* i *Jadrâc* (u Kornatima još *Jâdra*). Toponim je potvrđen i na Pagu i kopnu.³⁸

Iz istog sloja vjerojatno dolazi osnova *skr/skar*, *škr/šk*, potvrđena u likovima *Skradišćak* (vrh), *Škrđonić* (dio polja), *Škârda* (otok), *Skârda* (otok), *Škâr/Škêr* (niska obala) i *Skârski* (rt). Problem je s ovom osnovom što ona ne označava uvijek istu vrstu referenata, a to slabi vezu između forme sadržaja i forme izraza, pa time i vjerojatnost da je uopće riječ o istom polaznom obliku. Ako je osnovni semantizam »kamen«, kako pretpostavljamo, istog postanja bi mogao biti i apelativ *skrâča* »škrapa«, vrlo bogato potvrđen na Dugom otoku i susjednim otocima u brojnim derivacijama: *skrâčje*, *skrôcje*, *skrâšje*, *skračela*, *skračina*, itd. U ovu skupinu zasigurno idu još *Garma*, geografski termin i toponim s golemim brojem potvrda, te *Omîš* (tri potvrde u Telašćici – semantizam »vrh«), poznat i na drugim jadranskim točkama.

Ovdje bi trebalo svakako spomenuti i ono čega nema, a što se gotovo zakonito očekuje. Takav je naime toponim *Hrîpa*, poznat duž čitava litorala, a neobično bogato potvrđen na većini zadarskih otoka u formama: *Hrîpa*, *Hrîpica*, *Hrîpnjak* (ukupno 10 referenata na raznim točkama). No, čini se ipak da forma *Ripnjak*, s obzirom na to da označava vrh, a ne neku obradivu površinu, stoji u vezi s ovim etimonom.

Kojem jezičnom sloju pripadaju i koja je motivacija pokrenula imenodavce pri imenovanju nekih još neprotumačenih ili nedovoljno uvjerljivo protumačenih likova na Dugom otoku, morat će utvrditi buduća dijakronijska istraživanja i

³⁷ *Ârvanj*, *Vrñj*, *Vrnjâška*, *Vârnanje*, *Nâčarnje*, *Čârñje*, *Arnjevo polje*, *Tomâžova âranj*, *Lôkva na ârnju*. Vidjeti: A. R. Filipi, 1984, »Hidronimija zadarskih otoka«, *Onomastica jugoslavica*, XI, Zagreb, str. 111-154.

³⁸ Vidjeti: V. Skračić, 1996, str. 46; bilješka 55 i 56.

temeljiti opisi pojedinih referenata.³⁹ Može se s velikom izvjesnošću pretpostaviti da su barem neki od njih iz ovog, najranijeg sloja:

Barjē, Blūd, Ragīc, Trogrič (rtovi), *Barščak, Magārčić, Tukôščak* (otoci), *Bavušćak, Vavušćak, Būhlić, Ćune, Dānovica, Dārstalo, Hrbđčina, Hrhōrovica, Hrvōnica, Hrnjētina, Mikāva, Pastrč, Piligira, Prelāč, Sakarūn, Strtenica, Trīpu-ljak, Valanāča, Vrnāška* (uvale), *Maknāre* (morski prolaz), *Čerīnčina, Grapāča, Ohōj, Ofīnjak, Ropāča, Sēr, Šišljevića, Šušolina, Zāljevo, Žmīrci* (uzvisine), *Sāle, Sāvar* (naselja), *Čakōsko, Hrānovica, Kočāl, Njārica, Suvčeno, Tarīta, Trādanj, Zabōj, Žājnica*.⁴⁰

4.2. Grčki tragovi

Utjecaji prve grčke kolonizacije nisu doprli, koliko je poznato, dalje od zone iradijacije isejskih kolonija. Za zadarske otoke mnogo su važniji oni utjecaji koji su za vrijeme Bizanta i preko *Magna Graeciae* stizali do naših obala. Dio leksema iz toga sloja ostaje u sferi nagadanja i etimoloških prijedloga. Zato navodimo samo one likove potvrđene na Dugom otoku, bilo kao geografske termine bilo kao toponime koje su autoritativno interpretirali stručnjaci: *Ćuh* (u likovima *Ćuš-ćica, Ćuh Pōlje*), *Galijac, Galijōla, Madrāc, Māgrovića, Šipnātkā, Žāl*.

4.3. Romanski slojevi

Romanski element u jadranskoj toponimiji dobro je potvrđen i dobro dokumentiran od stručnjaka.⁴¹ Pitanjima jezičnih nadslojavanja često se pristupa nekritički i bez dovoljnog uvažavanja svih faktora, kako kronoloških, tako prostornih i sociolingvističkih. To je važno napomenuti zato što romanski element ne predstavlja jedinstvenu, koherentnu cjelinu ni glede distribucije, ni glede kronologije. Što vrijedi za cijeli Jadran, vrijedi uglavnom i za Dugi otok, barem u onom dijelu koji se odnosi na kronologiju. Gledano prostorno, na razini jedne mikrojedinice kakva je npr. Dugi otok, toponime iz prvog romanskog sloja zatječemo na svim točkama (podmorju, obali, otočnom kopnu), dok one iz drugoga nalazimo samo u podmorju i na obalnoj crti. To neprijeporno upućuje i na neke druge povijesne i sociolingvističke činjenice. Po našem mišljenju, prije svega na onu da u prvom

³⁹ Čak i kada raspoložemo s potvdama iz dokumenata XIV. i XV. stoljeća i kada možemo utvrditi podudarnost u formi između postojećeg i povijesnog lika, još uvijek je teško, zbog nepostojanja opisa referenta i ubikacije, dati prijedloge za etimološka rješenja. Usporedba popisanih likova s povijesnim potvdama iz rada E. Hilje, 1994, str. 49-76, to zorno pokazuje.

⁴⁰ Priroda ovoga prikaza i njegovo sinkronijsko načelo ne dopušta nam ulaženje u etimološke interpretacije. Valja svakako napomenuti da je P. Skok u *Slavenstvu i romanstvu na jadranskim otocima*, Zagreb, 1950, dao neke prijedloge i neka tumačenja (*Sakarun, Maknare, Sale, Savar, Kočalj*), ali nam se čini, nakon sustavnog opisa stanja na terenu, da je njih teško braniti, pa ih zato svrstavamo u klasu toponima neprotumačena postanja.

⁴¹ Najpouzdaniji prikaz romanskih slojeva u jadranskoj toponimiji dao je P. Tekavčić. »O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike«, *Onomastica jugoslavica*, 6, Zagreb, 1976, str. 35-56.

razdoblju postoji potpuna i trajna simbioza između zatečenoga i novopridošlog stanovništva na svim razinama, dok u drugome svaka jezična skupina imenuje na svom prostoru: venecijansko-talijanska na moru i obali (ribarstvo i pomorstvo), hrvatska na otočnom kopnu (stočarstvo i poljodjelstvo).

Takvo stanje rezultira još jednim specifičnim učinkom. Likovi iz dalmatoromanskog razdoblja identificiraju u pravilu veće referente (otoke, vrhove, poluotoke, značajne uvale), a oni iz venecijansko-talijanskog redovito manje referente (manje rtove, manje uvale, podvodne konfiguracije...).

Samo radi ilustracije ovoga fenomena navodimo nekoliko tipičnih likova (toponima i toponomastičkih imenica) iz prvog razdoblja, od kojih su mnogi poznati i na drugim jadranskim otocima.⁴² *jàprkl/japâr* i *ôštar/lôštar* (vjetrovi i strane svijeta), *Kaštëli*, *Kaštënjak* (vrhovi), *linga*, *mëla*, *sika*, *saulâr* (pličine), *lôkval/lokvânj* (voda), *Mâvar*, *vâla*, *trâta* (uvale), *Krknâta*, *Mëžanj*, *Mřtenjak*, *Mřtovnjak* (otoci), *Prsûre*, *Paštûra*, *Plât* (tereni), *Mřrice*, *Mřřna*, *Mřlice*, *Ûtra*, *Môstri*, *Palâcine* (artefakti), *Provêrsa* (morski prolaz), *Stivânj* (polje), *Brbînj*, *Žmân* (naselja).

4.4. Venecijanski i hrvatski

Preostala dva jezična sustava, venecijanski i hrvatski, najbogatije su potvrđena u dugootočkoj toponomastičkoj građi. Do sada navođeni primjeri to zorno pokazuju. Posebno to vrijedi za hrvatski jezični korpus, koji bi zahtijevao i posebnu obradu na svim jezičnim razinama, prozodijskoj, fonetskoj, tvorbenoj, sintaktičkoj, semantičkoj i leksikološkoj.

5. ZAKLJUČAK

5.1. Dugootočka toponimija ni po čemu bitnom nije drugačije ustrojena od toponimije susjednih zadarskih otoka, pa ni od jadranske otočne toponimije u cjelini. Njezina različitost u odnosu na ostale zadarske otoke je prije svega kvantitativne naravi. Dugi otok je najveći otok u arhipelagu, s najvećim brojem naselja. Zato se na njemu mogu uočiti različita jezična stanja i imenodavni postupci. To inače nije značajka ostalih zadarskih otoka vanjskoga niza, a pogotovu ne onih koji imaju samo jedno naselje, pa prema tome i samo jedno toponomastičko ishodište. Vjerojatno će se slični fenomeni uočiti na otocima unutarnjega niza (Ugljan, Pašman). No takve se usporedbe za sada ne mogu činiti, jer ovi otoci do danas nisu toponomastički obrađeni.

5.2. Značajka je dugootočke toponimije što zbog svoje obimnosti daje bolji uvid u cjelokupnost imenodavnih postupaka. Zbog rane nastanjenosti i rane eksploatacije, navlastito ribarstva, na Dugom otoku je zabilježen najveći broj do

⁴² Navodimo samo one koji su od romanista općeprihvaćeni i kojih se etimologija, na sadašnjem stupnju poznavanja stvari, ne dovodi u pitanje.

danas etimološki neprotumačenih ili nedovoljno uvjerljivo protumačenih toponimskih likova, što nas upućuje na sigurnu pretpostavku da oni dolaze iz najstarijih jezičnih slojeva. Višekratna ponavljanja nekih likova iz ranih razdoblja (*âranj*, *gârma*, *Omîš*, osnove *ser* i *skr/škr*, npr.) siguran su putokaz, s jedne strane, da su ovi leksemi u sustavu prvih imenodavaca bile općepoznate riječi apelativnog karaktera i da, budući nepoznati u kasnijim jezicima, pripadaju jezicima prvih nastanjivača. Kako je forma *aranj* za semantizam »voda« zabilježena samo na zadarskim otocima, može se pomišljati i na razlike u jezičnom ustrojstvu (u tom prvom razdoblju) između Dugootočana i prvih stanovnika ostalih jadranskih otoka.

5.3. Dugootočka toponimija u svojim likovima čuva veliki broj općepoznatih jadranskih termina grčkoga podrijetla. Većina tih leksema danas su poznati apelativi ili toponimi u potpunosti integrirani u hrvatski čakavski sustav (*galija*, *madrâc*, *šipnâta*, *vâbis*, *vrâtl/vârtal*, *žâl*). S druge strane, kada je riječ o geografskim terminima i toponimima iz dalmatoromanskog sloja, neki su poznati na širem jadranskom arealu: *jâprk*, *kaštêl*, *linga*, *Mâvar*, *mêla*, *mîr*, *môstir*, *mřtal/mârta*, *Palâčine*, *plât*, *šika*, *Stivânj*, *trâta*, *vâla*, a neki su potvrđeni, koliko nam je poznato, samo na Dugom otoku: *saulâr* (ruševina pod morem), *Krknâta*, *Mêžanj*, *Provêrsa*, *Ūtra*, *Žmân*. Ono na čemu će valjati uzastojati u kasnijim i opsežnijim analizama jest to da se odredi stupanj semantičke podudarnosti istih polaznih oblika, jer je evidentno da identične forme ne označavaju identične sadržaje na različitim jadranskim točkama. Već u susjednim Kornatima likovi *šika* i *mêla*, na primjer, nemaju istu semantičku vrijednost kao u vodama Dugog otoka *stricto sensu*.

5.4. Najveći broj toponomastičkih likova na Dugom otoku hrvatskog je postanja. Imenodavci, korisnici prostora, upotrijebili su sva jezična sredstva koja su im stajala na raspolaganju da bi što preciznije označili svaki pojedini objekt u prostoru. Od jednostavnih i iz leksika preuzetih apelativa, preko derivacijskih i kompozicijskih tvorbi, do vrlo složenih, ponekad i rečeničnih izričaja. Velika participacija apelativa u likovima toponima posljedica je metodološkog pristupa građi koji je išao za tim da se pobilježe i najmanje jedinice.

Da su Hrvati starosjedioci Otoka i da je njihov leksik primaran u gradnji toponimskih likova, vidi se i iz distribucije toponima. Iako je na obali i u podmorju, kako je već kazano, došlo do značajnog venecijanskog utjecaja, koji se ne ogleda toliko u količini novih leksema koliko u njihovoj velikoj zastupljenosti za uvijek iste ili slične referente (*brak*, *punta*, *porat*, *vala*, *sabun...*), može se bez opasnosti za znanstvenu istinu ustvrditi da je taj utjecaj marginalan. Tim više što su ti venecijanizmi danas postali integralni dio čakavskog leksičkog korpusa. Na otočnom kopnu, u poljima, po krčevinama i pašnjacima, dominiraju u potpunosti hrvatski likovi iz svih jezičnih slojeva. Od najstarijih panslavenskih leksema do suvremenih novoštokavskih apelativa. Ovakva jezična distribucija, praćena odgovarajućom lokacijom naselja, rječito govori o interesima korisnika prostora i kronologiji nastanjivanja: stariji, stočari i težaci na otočnom kopnu, mladi, ribari i pomorci na obalnoj crti i na moru. Taj je odnos u kasnijim stoljećima značajno popravljen u korist Hrvata, jer se njihova naselja spuštaju prema moru, no time nije izbljedio venecijanski utjecaj u toponomastičkom i općem leksiku.

5.5. Konačno, po mnogim svojim jezičnim i nejezičnim značajkama Dugi otok je najvažniji otok zadarskog arhipelaga. Proučavanje toponomastičke građe (i ne samo toponomastičke) od prvorazrednog je interesa, te na taj način izlazi iz okvira regionalnih potreba. Ne stoga što bi jedna lingvistička disciplina trebala imati prednost pred drugima, jezičnim i nejezičnim, već stoga što se kroz toponimske likove pretače najveći dio životnog iskustva i životne prakse korisnika prostora. Dugi otok i Telašćica predmetom su našeg najstarijeg dokumenta o ribarstvu. Dugi otok krije još bezbroj neistraženih arheoloških lokaliteta, kako u svom podmorju, tako i na otočnom kopnu. Zona jezične iradijacije Dugootočana ide od Premude do krajnjeg SE rta kornatskog otočja, pa će sva buduća jezična, a posebno toponomastička istraživanja morati voditi računa o toj činjenici. Zato će biti neophodno u nekoj drugoj prilici i na drugačiji način dati cjelokupan prikaz dugootočke toponomastičke građe.

LE CORPUS TOPONYMIQUE DE DUGI OTOK

Résumé

L'état présent de la toponymie de Dugi otok n'est pas suffisamment connu. Si l'on met à part les contributions de Petar Skok et quelques épreuves isolées d'interprétation étymologique de certains toponymes, on peut constater, sans risque d'erreur, que des recherches systématiques de Dugi otok sont à nos jours inexistantes.

Dans la présente contribution l'auteur cherche à dresser – à la base de ses propres recherches et notations *in situ* et sur les principes méthodiques ajournés – un tableau de l'état actuel de la toponymie de Dugi otok. Le caractère abrégé de cette contribution, rend ce tableau, lui aussi, incomplet. Ne sont malheureusement pas abordés tous les niveaux de l'analyse et de la présentation toponymique, et notamment font défaut: une grande partie du corpus, identification numérique, cartes toponymiques et indexes. Il s'agit donc d'une approche et non d'une présentation intégrale (liste des toponymes, leur description et localisation...).

Pour cette raison, l'auteur a fait le choix des unités toponymiques qu'il soumet à l'analyse. Ce choix est fait de sorte à présenter au lecteur deux éléments, de nos jours le plus souvent pris en considération: les *référents* (configurations géographiques systématisées selon le critère de leur distribution dans la nature) et les *formes toponymiques* représentant ces référents. L'analyse comprend les toponymes du fond marin, de la zone du contact terre-mer, de l'intérieur de l'île et de l'artefact. En ce qui concerne les manifestations purement linguistiques dans les formes toponymiques, l'auteur donne une présentation sommaire des couches successives et des influences.

Dans le but de donner plus de cohérence, ce tableau est complété dans la partie introductrice par des données portant sur la géographie de Dugi otok, sur les agglomérations, leur location et les noms de leurs habitants; enfin, par les données concernant la distribution des formes toponymiques, cette distribution étant la conséquence du processus du peuplement de l'île. Il était indispensable de le faire afin de voir s'il existe une correspondance entre les faits linguistiques et nonlinguistiques. Il s'est avéré que cette correspondance est un fait évident.

TOPONYMIC STRUCTURE OF DUGI OTOK

Summary

The current toponymical corpus of Dugi Otok is not well known. With the exception of Petar Skok and some isolated attempts at etymological interpretation of the features of individual toponyms, it can be stated, beyond any doubt, that it has not yet been systematically studied.

By basing it on the total listing of the materials *in situ*, according to the principles of the present-day toponomastic researches, the author tries to give a summary imagery of the state the present toponymy of Dugi Otok is in. This account does not cover all the levels of the analysis, nor does it respect all the methodologic principles of the toponomastic presentation. Large parts of corpora, numeric identification, cartographic presentation and table of contents are omitted. Therefore, due to its conciseness, it represents only a glance at the toponomastic material (and) not its list, description and total presentation.

Therefore, a choice of toponymic items was taken for elaboration. It considers the elements of the representation, which are in such toponomastic works the most open to reason of the reader, namely, *the references* (the real objects in nature, systematized by the principle of geographical distribution) and *toponymic features* which identify those references. They present the undersea references, seacoast features, island relief and artifacts. The linguistic facts found in the toponymic images are presented summarily in sequences of the linguistic overlaying and influences.

To make this aspect more coherent the basic data of Dugi Otok are given in the introductory part of this work. They refer to the geographical characteristics of Dugi Otok, to villages, their site and the names of their inhabitants and to the distribution of the toponymic materials with regard to the history of settling Dugi Otok (Long Island). This was necessary to see whether there is correspondence among the linguistic and non-linguistic facts. This correspondence has been evident by the facts.